

3.

Rudá zima

prosinec 1918 až leden 1919

12. prosince 1917, Petrohrad

Ten rok byly Vánoce dvoje a ani jedny z nich nebyly veselé. Vůz se proplétal Admiraltějským rajónem směrem k něvskému nábřeží. Izvozcík hnál svého podvyživeného koně tak rychle, jak si to jen mohl dovolit. Na ulicích nebylo bezpečno, zvláště po setmění, ale peníze byly peníze. Koně i kočí strádali nedostatkem zákazníků a jako každý, kdo vypadal, že by u sebe mohl mít pár rublů, byli častým terčem zlodějů a vrahů, kteří se potulovali kolem. Na mostech a větších křižovatkách postávaly skupinky vojáků mačkajících se u malých ohňů, ale pořádek příliš neudržovali. Zákony určoval dav.³⁹

Moura opatrně vyhlížela na důvěrně známé ulice. Kolikrát jimi projížděla v luxusních autech a kočárech, kolikrát se za horkých letních dní procházela po hlavních třídách, hledajíc trochu stínu u Zimního paláce nebo před katedrálou svatého Izáka. Jak neporazitelní si tehdy připadali, chránění veškerou mocí carského systému – hustě propletenou sítí aristokracie, bohatství a vojenské síly. Nikdy si nemyslela, že to zajde tak daleko, že se bude špinavým vozem trmácet liduprázdnými ulicemi. Zlaté kopule a zdobené omítky paláců se stále leskly ve světle hvězd, ale veškerý život byl nenávratně pryč.

Vedle Moury seděl její manžel Djon – tentokrát byl nejspíš doma nadobro. Bolševici se s Němci dohodli na klidu zbraní a dočasném příměří, které mělo trvat až do ledna 1918. V polském Brestu-Litevském*

* Brest-Litevský nyní patří Bělorusku.

se mezitím vyjednávalo o podmínkách míru. Mezi bolševiky však panovaly neshody – jejich vůdce Lenin chtěl rychlý konec války, který by umožnil konsolidaci sil ve prospěch revoluce. Většina ústředního výboru, včetně lidového komisaře zahraničních věcí Lva Trockého, však tlačila na obnovení bojů, angažování německého proletariátu a šíření revoluce napříč západní Evropou.⁴⁰

Djonovo vlastenecké srdce bylo rozlámané na kusy. Válka a revoluce ho táhly třemi různými směry. Díky své diplomatické minulosti a dlouhému kosmopolitnímu rodokmenu Benckendorffů měl silné vazby k Německu. Celý život se však považoval za Rusa, věrně oddaného carovi. Zároveň se obával o osud svého rodného Estonska, které bylo mezi těmito mocnostmi uvězněné – mělo být nadále pod nadvládou bolševiků, nebo ho plánovali přenechat Německu? Mělo někdy dosáhnout toužené nezávislosti?

I Moura pociťovala následky příměří – Djonovu přítomnost musela snášet častěji, než jí bylo milé. Její manžel byl však den ode dne rozčarovanejší a potlačoval rostoucí vztek nad ztrátou svého postavení a životního stylu. Neshody, napětí a hádky byly v domácnosti Benckendorffů na denním pořádku. Petrohrad byl nyní pochmurným, bezútešným městem, ne tím pohádkovým místem, kterým se kdysi zdál. Moura si tu připadala jako ve vězení – už tu nebylo žádné vzrušení, jen samý strach. Neměla ani možnost si za radovánkami vyrazit jinam. Pro Mouru a její přátele už žádný příslib Vánoc na Jendelu nezůstal – nebylo tam bezpečno. Jen o pár týdnů dříve, kdy tam rodina ještě byla, na panství zaútočili pobudové.*

Byl to děsivý zážitek. Po říjnové revoluci se divoký duch bolševismu rozšířil napříč bývalým ruským impériem. Na pár místech mu odvážně vzdorovali, na mnoha jiných se však uchytil a začal růst.

* Přesné datum tohoto incidentu není známé. Meriel Buchananová (*Ambassador's Daughter*, s. 181) naznačuje, že se odehrál před Vánocemi v roce 1917, a že byl jedním z důvodů, proč rodina nemohla svátky strávit na Jendelu, jak bylo jejich zvykem. Mouřina dcera Tania (*Estonian Childhood*) však udává, že na dům zaútočili ke konci roku 1918 během anarchie, která vypukla po stažení německých jednotek. Tania však také uvádí, že v těch letech bylo podobných incidentů více a že byla příliš malá na to, aby si je přesně pamatovala.

Jedním z míst, kde bolševismus vzplál jasným plamenem, bylo Estonsko. Venkovem se proháněly ozbrojené bandy rolníků, které rabovaly bohatší domy a zničily všechno, co jim stálo v cestě. Skupinka dělníků z jendelského panství – ti samí lidé, kteří byli pro rodinu Benckendorffů pouhou bezejmennou pracovní silou a zapáchající masou na nedalekém nádraží – strhla bránu a chtěla pomstu a kořist. Moura se bála o život svých dětí, tak sbalila to nejnutnější, a zatímco rozzuřený dav pochodoval po příjezdové cestě, prchla s nimi do bezpečí. Při této příležitosti na dům ještě nezaútočili – zastavili se na panské farmě, jejíž stáje, stodoly a vepřiny lemovaly jednu z cest. Ukradli všechny koně a krávy a zničili všechno, co nemohli ukrást. Moura se s dětmi několik hodin skrývala v promrzlých zahradách, kde poslouchali zoufalé kvíčení prasat, která pobili v jejich chlívech. Idylka, již měli s Jendelem spojenou, se navždy rozplynula.

Všude se šířil strach – na venkově panovala anarchie a v ulicích vládl zločin. Za skutečným terorem však stála vláda. Prostí občané se vlády vždy báli, ale tohle bylo jiné. Tentokrát měla více důvodů ke strachu buržoazie. Zatímco se země stále zmítala ve spárech občanské války, bolševici s překvapivou rychlostí vytvořili nový stát – obsadili důležité posty byrokratického aparátu a zbavili se nedůvěryhodných osob a úředníků. Rudá armáda tvořená bývalými ruskými regimenty, jež rovněž vyčistili od nesouhlasných názorů, byla téměř okamžitě připravena na boj s roztroušenými jednotkami bílých monarchistů. Začátkem prosince bolševici mobilizovali i tajnou policii. Její oficiální název byl Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží, ale téměř okamžitě vešla ve známost jako *Čeka**. Čekisté – její členové – se brzy stali ztělesněním hrůzy a děsu.

Stejný dekret, který založil Čeku, zavedl i povinnost registrace všech bohatších obyvatel.⁴¹ Zabavení majetku vyšší i nižší aristokracie byl však jen začátek. Přestože ti prozíravější z nich své cennosti skrývali, převážná většina si stále neuvědomovala, jak strmý pád je čeká. V té době si stále užívali tu trochu luxusu a důstojnosti, kterou ještě

* Zkratka z *čezvyčajnaja komissija* (mimořádná komise).

měli. Přes neustálé nebezpečí na ulicích a neskutečně vysoké ceny stále chodili na nákupy – přestože je často okradli, sotva vyšli z obchodu.⁴² Někteří se dokonce odvážili ven i po setmění, chodili na večírky a stoucky se vyrovnávali s výpadky elektřiny a méně vybranými pokrmy, které sluhové připravovali z rychle se tenčících zásob.

Vůz, ve kterém Moura s Djonem jeli, zahrnul na nábřeží. V oknech britského velvyslanectví zářila světla – elektřina ten den zjevně fungovala, snad to bylo dobré znamení. Sir George pořádal večírek pro přibližně stovku diplomatů a atašé, kteří na ambasádě pracovali, k nimž se připojila skupinka vybraných ruských přátel, kteří ze země ještě neprchli. Moura a Djon Benckendorffovi byli mezi nimi. Byla to typicky britská záležitost – oslavovalo se v den, na který Vánoce připadaly v Británii, přestože v Rusku bylo teprve 12. prosince. Pro sira George to bylo poslední rozloučení se zemí, která byla po sedm let jeho milovaným domovem.

Získání petrohradského místa bylo pro sira George velkým vítězstvím*, ale teď se zdálo, že by ho mohlo stát život. Sir George vždycky vypadal křehce, ale teď byl skutečně nemocný – podle Denise Garstina byl „beznadějně vyčerpaný“.⁴³ Stres z bezvýhodné pozice, kdy musel Británii reprezentovat před nepřátelskou bolševickou vládou, ho před několika týdny dohnal k fyzickému kolapsu, kvůli kterému požádal o dovolenou. Byl to zlomený muž, jehož mysl už nefungovala tak, jak měla.⁴⁴ Ve své práci však přesto pokračoval a své povinnosti – včetně té srdečného hostitele – plnil, jak nejlépe mohl.

Na večírku byla většina z Mouřiných blízkých přátel – Miriam Artsimovičová se svým snoubencem Bobby Joninem a Francis Cromie, jehož ponorková flotila, která stále kotvila v Revalu, byla ve stavu vysoké pohotovosti. Pozvání dostal i Denis *Garstino* Garstin, který se stále věnoval propagandě. Přestože realita bolševismu do značné míry zchladila jeho socialistické nadšení, stále byl rozzářený a veselý. Přítomna byla samozřejmě i Buchananova dcera Meriel, jež se snažila

* Post ruského velvyslance, jeden z nejdůležitějších postů britské zahraniční politiky, byl Buchananovým prvním velvyslaneckým místem. Ujal se ho v roce 1910 (BUCHANANOVÁ, *Ambassador's Daughter*, s. 87–8).

skrýt své rozrušení – dobře si uvědomovala, že až po Novém roce odjedou, aby se sir George mohl zotavit, do Ruska se už nikdy nevrátí. Meriel sotva zadržovala slzy.⁴⁵

Byl to zvláštní večer – přes koncert a veškerou zábavu, kterou si pro hosty připravili, byla nálada značně melancholická. Elektřina vydržela celou noc a lustry vesele zářily do okolní tmy. Po pár hodinách hosté usedli k několikachodové večeři, kterou italský kuchař sira George vyčaroval téměř z ničeho – měl k dispozici jen pár masových konzerv. Po večeři se tančilo a hosté mezi sebou živě konverzovali a smáli se, zjevně byli odhodlaní si večer užít, jak jen to šlo. Všudypřítomné napětí však proniklo i do sálů britské ambasády – ataše měli v kapsách nabitě zbraně a v kancelářích byly skryté pistole a náhradní náboje. Před pár týdny dav znovu vyraboval Zimní palác a všichni se báli, že se jakákoli společenská událost může rychle zvrtnout v krvavé přepadení. Ve svých vzpomínkách Meriel napsala: „Na chvíli jsme se snažili zapomenout na všudypřítomné nebezpečí, které číhalo za každým rohem, na nadcházející srdcervoucí loučení a na zoufalou prázdnotu skrytou za těžkými brokátovými závěsy.“⁴⁶

Večer se chýlil ke konci a britští vojáci zazpívali britskou hymnu. Přítomní Rusové byli hluboce dojatí. Jeden z nich se obrátil k Meriel se slzami v očích a povzdechl si: „Nevíte, co to pro nás znamená. Je úžasné slyšet vaše muže zpívat *Bůh ochraňuj krále*. My už žádného panovníka a žádnou zemi nemáme.“⁴⁷ Když skončili, Bobby Jonin si sedl k pianu a místnost se naplnila pomalými tóny bývalé ruské hymny *Bože, Carja chrani**. Hosté utichli. Meriel se podívala na Mouru a jejího manžela. Djonova tvář byla zkroucena v takové agónii, že Meriel ztratila poslední zbytky kontroly a rozplakala se.⁴⁸

* Bůh ochraňuj cara

Štědrý den

Zatímco v Británii už přešel Nový rok, v Rusku slavili 25. prosince – den, kdy měli nejvýše postavení Britové odjet z Petrohradu. Přes noc nasněžilo a za časného rána byla relativně krátká cesta na Finskou stanicí překvapivě obtížná. Meriel byla téměř zlomená žalem a nádraží jí přišlo špinavé a pochmurné. Právě sem Lenin s velkou slávou přijel ze svého exilu ve Švýcarsku, aby zažehl plamen velké revoluce. Odsud také odjížděly vlaky mířící na sever do Finska. Britská výprava cestovala přes pevninu, aby se vyhnula nebezpečným vodám Baltského moře, kde se hemžily německé bojové lodě.

Dnes z Petrohradu odjížděla jen malá skupinka čítající Buchanani, velitele armády a námořnictva – generála Knoxe a admirála Stanleyho – a pár jejich atašé. I ve velvyslancově nepřítomnosti ambasáda v jistém slova smyslu stále fungovala. Ve vzduchu však visela porážka, jako by s Buchananovým odjezdem museli svésit vlajku. Na nádraží přijeli i mnozí další, kteří se s Buchananiem a jeho skupinkou přišli rozloučit – například Denis Garstin, Francis Cromie a další zaměstnanci britské vojenské a diplomatické mise, kteří v Rusku stále zůstávali. William, Buchananův chasseur, v Petrohradu také zůstával, aby na chod ambasády dohlížel. Když mu slečna Buchananová stiskla ruku na rozloučenou, samým dojetím nemohl ani promluvit. Byli zde přítomni i tři Rusové – Moura, Miriam a její snoubenec Bobby.⁴⁹ Většina ruských aristokratů se však příliš bála, než aby vyšla ze svých domů a riskovala, že je ve společnosti britského velvyslance uvidí.* Když procházeli pod přísnými pohledy rudé gardy, sir George i Meriel si říkali, jestli se vůbec do Finska v bezpečí dostanou.

Lidový komisař zahraničních věcí Lev Trockij, s nímž měl sir George velmi napjaté vztahy, jím odmítl zarezervovat kupé. Sir George proto musel obětovat dvě lahve své nejlepší napoleonské brandy, aby výpravčího přemluvil a získal pro všechny místo k přespaní. Některé

* Generál Knox ve svých pamětech zmínil přítomnost *madam B* a poznamenal, že by se s nimi přišlo rozloučit více Rusů, kdyby se k tomu odvážili (*With the Russian Army*, s. 740).

věci se nikdy nezmění, a ruská schopnost ocenit dobrou brandy je jednou z nich.

Odjezd jejích britských přátel pro Mouru znamenal konec jedné éry. Její výchova v ní rozvinula silnou spřízněnost se vším britským – jazyk pro ni byl jednoduchý a na svých přátelích silně lpěla. Když Meriel objímala na rozloučenou, na tvářích obou dam se leskly slzy a Meriel si nevěřila natolik, aby promluvila. Pro Mouru bylo neskutečně těžké sledovat svou zemi, jak zahazuje dlouholeté přátelství a srdečné vztahy s britským královstvím a vstupuje do nové temné éry nedůvěry a nepřátelství.

Petrohrad už měl být bez britského velvyslance, ale ambasáda stále fungovala dál. Vedl ji Francis Lindley, bývalý poradce sira George a současný chargé d'affaires. Britská vláda nemohla tolerovat vlastizrádné činy bolševiků a pálila oficiální diplomatické mosty. Přesto však v zemi zůstávala s polooficiálním mandátem. Z Londýna měl přijet nový muž, jenž měl být britským „neoficiálním agentem“ na ruské půdě. Jeho úkolem bylo navázat diplomatické vztahy s bolševiky a zejména s Trockým. Byl to nadaný mladík, který až do minulého léta – kdy byl odhalen jeho skandální románek s francouzskou židovkou madam Vermellovou* a sir George ho poslal domů – zastával pozici britského konzula v Moskvě. Na rozkaz britského premiéra Davida Lloyda George byl nyní vyslán zpět do Petrohradu. Jmenoval se Robert Bruce Lockhart.

Moura si uvědomovala, že jedna kapitola jejího života končí, ale neměla tušení, že další – ta, která její život navždy změnila – právě začíná.

Pár let trvalo, než nová socialistická éra v Rusku vlastně začala. Revoluční rok 1917 pomalu přešel v bolševický rok 1918 a pozice aristokratů a buržoazie byla stále nejasná – bolševici se soustředili

* Lockhart ji označil za „ruskou židovku“ (*Memoirs of a British Agent*, s. 191). Kenneth Young, editor Lockhartových publikovaných deníků, ji však identifikoval a uvedl, že byla Francouzka (LOCKHART, *Diaries*, sv. 1, s. 30).

na upevnění své moci a na spory o tom, jak se vypořádat s Němcem. Kolektivizace půdy už sice začala a velká panská sídla byla z velké části v rukou vlády, ale soukromý majetek zůstával prozatím převážně nedotčen. Během nadcházejícího roku se to však mělo zásadně změnit.⁵⁰

Moura Benckendorffová si teď v Petrohradu připadala osamělá a znovu se tak vrátila ke své výchozí strategii – přežití. V horší situaci dosud nebyla. Většina jejích přátel byla pryč, v současné vládě neměla žádné konexe a Djon byl zpátky v jejím životě. Jejich manželství však bylo téměř u konce – jejich politické i osobní názory se nesmiřitelně rozcházel. Seriózní, sentimentální a patriotický Djon oplakával ztrátu cara, který byl i se zbytkem carské rodiny odsouzen k domácímu vězení v sibiřském Tobolsku. Mouře sice chyběl luxusní životní styl, na který byla zvyklá, ale stejně jako její otec si byla vědoma toho, že starý systém byl zkorumpovaný a že mohl za svůj vlastní pád. Jako mnozí z její generace věřila v budoucnost demokratického socialismu. Hádky byly v rezidenci Benckendorffů na denním pořádku. Je však těžké říct, kolik z nich bylo kvůli odlišným politickým názorům a za kolik mohla Mouřina nespokojenost s jejím novým nezáživným životem.

Djon si svou vlastní zemi připadal zrazený a útočiště našel v rodné zemi své matky, kde měl blízkou rodinu. Estonsko sice převzalo socialismus a Jendel stále čelil nájezdům banditů, ale nebylo to tam o nic nebezpečnější než v Petrohradu. Mírová vyjednávání se navíc naklápěla na stranu Německa a Djon doufal, že by Estonsko mohlo získat nezávislost – nebo se přinejmenším stát součástí německé říše. Djon se proto usadil na Jendelu a začal tam nový život.

Moura se však k podobnému kroku nemohla odhodlat. Její život byl v Petrohradu – její matka stále žila ve starém apartmánu Zakrevských a její zdravotní stav nedovolil, aby někam cestovala. V Petrohradu zůstávaly i pozůstatky Mouřina společenského života. Část britských konexí a část své nezávislosti si zachovala tím, že na ambasádě přijala roli tlumočnice. Brzy se však začaly šířit fámy, že její práce zahrnovala mnohem víc než jen překlady – aury špionáže se

už nezbavila. Nikdo však nic nevěděl jistě. V neposlední řadě byly v Petrohradu i Mouřiny děti.

Jak rok 1918 pokračoval, Moura našla nečekané rozptýlení od svých starostí. Tak to při nejmenším ze začátku vypadalo, jako malé, nevinné rozptýlení. Neměla tušení, na jaké dosud nepoznané cesty ji toto rozptýlení nakonec přivede. Moura – žena, která byla pro své přežití ochotná udělat téměř cokoli – stála na okraji té nejhlubší propasti, která měla změnit její život. Žena, která se vždy starala především o sebe, měla zjistit, jaké je obětovat se pro někoho jiného.